

Мережко Сергій Іванович,
аспірант кафедри політології та філософії,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
м. Харків
ORCID 0000-0001-7916-3424

УДК 351.88:342.95

doi: 10.34213/tp.21.02.10

ЕКОНОМІЧНИЙ ЕФЕКТ КОРУПЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено аналізу економічного ефекту від корупційних діянь. Встановлено, що провадження антикорупційної політики є доцільним, незважаючи на думки деяких експертів щодо певного корисного ефекту для економіки. Визначено подальшу необхідність стратегії дій держави щодо боротьби з корупцією. Наведено основні пункти такої стратегії, спрямованої на скорочення масштабів корупції.

Ключові слова: публічне управління, корупція, стратегія, державна політика, ефективність.

Постановка проблеми. На тлі розповсюдженого сприйняття корупції як негативного явища, більше того, як злочину, що прямо чи опосередковано закріплено у правовому полі сучасних держав, необхідно визнати відсутність єдності й певну контроверсійність у ставленні до неї з боку економістів та інших дослідників і навіть існування обґрунтувань позитивного її впливу на розвиток економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання виникнення, поширення корупції та боротьби з нею розглядали Р. Вішні, Р. Клітгаард, П. Мауро, Г. Таллок, В. Танзі та А. Шліфер. М. Вебер та С. Ганнінгтон опікувались проблемами функціонування бюрократичних структур. В. Баумол, П. Бек, Х. Беккер, Н. Лефф, Ф. Льюї та Г. Мурдал присвятили свої праці розгляду економічного складника такого суспільного явища, як корупція.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів впливу корупції на економіку держави, докази доцільності провадження антикорупційної політики.

Виклад основного матеріалу. До фінансової кризи 1997 р. деякі країни Південно-Східної Азії підтримували думку про те, що корупція може сприяти економічному зростанню. Індонезія, Таїланд та інші держави часто згадувалися як країни, що демонструють високі темпи зростання, незважаючи на високий рівень корупції або навіть через нього. Щодо Індонезії стверджувалося, що інституціоналізація корупції завдає меншої шкоди економічному розвитку, ніж випадкова корупція. Тобто за умов усталеної корупції економічні гравці на внутрішньому ринку приймають встановлені негласні правила і використовують їх для функціонування свого бізнесу. Мається на увазі, що для них за допомогою корупції спрощується доступ до ринку та ресурсів, скорочуються витрати часу на бюрократичні процедури, а все це, своєю чергою, сприяє підвищенню ефективності та навіть зростанню економіки.

Leff (1964) та Huntington (1968) висунули думку про те, що корупція може сприяти підвищенню ефективності, оскільки вона усуває нав'язувану урядом жорсткість, яка перешкоджає інвестиціям та заважає іншим економічним рішенням, сприятливим для зростання. Зокрема, корупція “змащує механізм” або “змащує колесо” [5; 7]. Цю аргументацію часто використовую-

вали для пояснення високих темпів зростання в деяких країнах Південно-Східної Азії.

П. Бек та М. Магер розробили моделі, які показують, що в конкурсах на участь у торгах найбільш ефективні економічні суб'єкти можуть дозволити собі запропонувати найвищий хабар. Тому хабарі можуть сприяти підвищенню ефективності, доручаючи проекти найбільш успішним фірмам [2].

Ф. Льюї стверджує, що час має різну цінність для різних людей залежно від їхнього рівня доходу та вартості втрачених можливостей. Ті, для кого час є найбільш цінним, будуть давати хабарі державним службовцям з метою економії часу і ресурсів [8]. Таким чином, корупція може бути ефективною, заощаджуючи час тих, для кого час має найбільшу цінність. У більш пізній роботі він же стверджував, що, хоча за деяких обставин корупція може поліпшити розподіл ресурсів, вона знижує зростання, оскільки стимулює до набуття такого роду людського капіталу, який може бути використаний для поліпшення можливостей корупції [9].

А. Гразано вважав, що корупція може бути корисним політичним клеєм, дозволяючи політикам отримувати кошти, які можна використовувати на потреби країни. Він стверджував, що останнє може бути необхідною умовою для зростання [4].

Хабарі можуть доповнювати низьку заробітну плату. Таким чином, корупція дозволить уряду підтримувати більш низьке податкове навантаження, що може сприяти зростанню [3; 15]. Тут питання в тому, чи є більш низьке податкове навантаження більш сприятливим для зростання, ніж низький ступінь корупції. Це класична друга за значущістю проблема.

Однак перераховані вище теоретичні аргументи, що позитивно оцінюють корупцію, не витримують критики. По-перше, обмеження та правила не є екзогенними і нерухомими рисами суспільства; суспільство не народжується з цими жорсткими рисами. Вони створюються, а насправді можуть бути навмисне створені посадовими особами для отримання хабарів. Очевидно, що коли саме правила використовуються для отримання хабарів, буде створено більше правил. Окрім того, ці правила часто утримуються навмисно непрозорими, щоб більше влади залишалось на боці тих, хто їх дотримує. Знання дає владу тим, у кого воно є.

По-друге, ті, хто може давати найвищі хабарі, не обов'язково є найбільш економічно ефективними, а, скоріше, найуспішнішими в пошуках ренти. Якщо хабарі розглядаються як інвестиції, то ті, хто їх платить, повинні вважати ці хабарі інвестиціями з високою нормою прибутку. В. Баумол, А. Шліфнер та Р. Вішні висунули пов'язані з цим аргументи, які можна використовувати, для того щоб стверджувати, що в традиційних або корумпованих суспільствах найбільш здібні індивідууми будуть відвернені існуючими стимулами від суспільної продуктивної діяльності на діяльність, спрямовану на отримання ренти [1; 12]. Це відволікання призведе до високих витрат для зростання цих країн. Якщо потенційно найбільш продуктивні в соціальному відношенні люди не є затребуваними, то відволікання їхніх талантів на діяльність, спрямовану на отримання ренти і корупцію, буде особливо згубним для суспільства.

По-третє, виплата "швидких грошей" може спонукати чиновників знизити швидкість прийняття рішень [11]. Хабарі можуть змінити порядок, у якому публічні посадові особи здійснюють процес, наприклад видачу дозволів, але вони можуть також сповільнити середній час усього процесу.

І хоча корупція і пошук ренти можуть бути корисні як політичний клей або як надбавки до заробітної плати в короткостроковій перспективі, вони можуть призвести до серйозних проблем у довгостроковій перспективі, як показує досвід Заїру під керівництвом Мобуту.

Корупція скорочує державні доходи та збільшує державні витрати. Таким чином, вона сприяє зростанню фіскального дефіциту, ускладнюючи проведення урядом розумної фіскальної політики. Корупція збільшить нерівність доходів, оскільки дозволяє скористатися перевагами діяльності уряду за рахунок решти населення.

Корупція спотворює ринки та розподіл ресурсів і може призвести до зниження економічної ефективності та економічного зростання з таких причин:

1. Корупція знижує здатність уряду встановлювати необхідні регулятивні заходи контролю та перевірки для виправлення збоїв у роботі ринку. Тоді регулятор не може задовільно виконувати свою регуляторну роль у відношенні банків, лікарень, розподілу продуктів харчування, транспортної діяльності, фінансових ринків тощо. Коли державне втручання мотивовано корупцією, як, наприклад, коли уряд створює монополії для приватних інтересів, воно, швидше за все, посилить наявні збої ринку.

2. Корупція спотворює стимули. Як уже згадувалося, в умовах корупції найбільш здібні індивідууми спрямовують свою енергію на пошук ренти і на корупцію, а не на виробничу діяльність.

3. Вона діє як довільний податок (з високими соціальними витратами). Випадковий характер корупції створює великий надмірний тягар, оскільки до витрат ведення переговорів та виплати хабаря додається вартість пошуку тих, кому повинно бути виплачено хабар. Окрім того, договірні зобов'язання, що забезпечуються виплатою хабаря, з більшою ймовірністю порушуються в умовах децентралізації корупції.

4. Корупція знижує або спотворює основоположну роль держави в таких сферах, як виконання контрактів та захист прав власності. Коли громадянина через корупцію позбавлено можливості здійснювати свої майнові права, ця основоположна роль уряду спотворюється, що може негативно позначитися на зростанні.

5. Вона знижує легітимність ринкової економіки і демократії. Насправді критика, яка лунає в багатьох країнах, особливо в країнах з перехідною економікою, проти демократії та ринкової економіки, мотивована існуванням корупції. Таким чином, корупція може сповільнити або навіть заблокувати рух до демократії та ринкової економіки.

6. І, нарешті, корупція, швидше за все, призведе до зростання бідності, оскільки вона знижує можливості бідних верств населення отримувати дохід.

У багатьох країнах (наприклад, Російській Федерації та Індонезії) підприємства, особливо дрібні, змушені платити чиновникам за дозвіл працювати. В Індонезії існує термін для таких платежів (*pungli*), і, згідно зі звітом, ці платежі можуть підвищити витрати на ведення бізнесу для малих підприємств на цілих 20 % від загальних операційних витрат. Це еквівалентно накладенню дуже високих податків із продажів на ці підприємства. Аналогічну інформацію було подано по РФ та Україні, але проблема може бути набагато більш поширеною [14].

Зростання корупції часто є примусом для дрібних підприємств, особливо для нових, які часто зазнають утисків із боку чиновників і податкових інспекторів, змушуючи їх робити значні платежі. Тиск на нові підприємства часто виявляється з боку чиновників місцевих органів влади шляхом встановлення високих платежів: на юридичне оформлення, на ліцензії та дозволи. Ці чиновники також спричиняють високі витрати часу, який керівники підприємств повинні використати на виконання численних вимог. Тягар цих витрат, швидше за все, ляже на плечі малих підприємств, оскільки вони працюють на набагато більш конкурентному ринку, ніж великі, так що їм складніше перекласти ці витрати на своїх клієнтів. Оскільки малі підприємства є локомотивом зростання в більшості країн, перешкоди на шляху їхнього створення та зростання призводять до ослаблення економіки, особливо в країнах, що розвиваються, і в країнах з перехідною економікою.

Великі підприємства можуть легше захистити себе від проблем корупції, тому що:

- володіють спеціалізованими відділами, на які покладено функції комунікації з органами публічної влади;
- можуть використовувати “фасилітаторів” – людей, які допомагають знаходити рішення в умовах непрозорих правил та податкового законодавства;
- розмір робить їх більш стійкими до тиску з боку дрібних чиновників;
- вони можуть використовувати свою політичну владу для здійснення впливу на відповідних осіб в органах публічного управління або для здійснення діяльності, пов’язаної з пошуком ренти, недоступної іншим. Наприклад, вони можуть використовувати подарунки або хабарі, замасковані під політичні пожертви, для придбання ринкової влади за рахунок зниження конкуренції або для отримання податкових пільг, субсидованих кредитів або інших переваг.

Недавні реформи, такі як лібералізація торгівлі, у багатьох країнах усунули перешкоди на шляху економічного зростання, характерні для попередніх періодів. Однак ці перешкоди були нав’язані головним чином національними урядами. Імовірно, вони були більш важливі для великих підприємств, які з більшою ймовірністю вестимуть торгівлю за кордоном та працюватимуть на всій території країни. Ці реформи не привели до значного скорочення багатьох нормативних актів, контролю, непрозорих податків і зборів, що накладаються місцевими органами влади, профспілками, професійними групами тощо. Це, ймовірно, найбільш важливі перешкоди для малих підприємств.

Останніми роками в низці досліджень із використанням перехресного аналізу та наявних індексів корупції було отримано важливі кількісні результати про вплив корупції на економічні змінні. Ці результати свідчать про те, що корупція негативно впливає на темпи зростання країн.

Було встановлено, що корупція має такі наслідки:

- скорочуються інвестиції та, у підсумку, знижуються темпи зростання [10]. Передбачається, що таке скорочення інвестицій викликане більш високими витратами та створюваною невизначеністю. Зниження темпів зростання є прямим наслідком зниження рівня інвестицій. Інакше кажучи, в основі аналізу лежить виробнича функція, яка робить зростання функцією інвестицій;
- скорочуються витрати на освіту та охорону здоров’я;

– збільшуються державні інвестиції, оскільки державні інвестиційні проєкти легко піддаються маніпуляціям з боку високопоставлених чиновників з метою отримання хабарів [13]. Корупція також спотворює вплив промислової політики на інвестиції;

– скорочуються витрати на експлуатацію та технічне обслуговування з причин, аналогічних тим, які скорочують витрати на освіту та охорону здоров'я [Там само];

– знижується продуктивність державних інвестицій та інфраструктури держави [Там само];

– зменшуються податкові надходження, головним чином через вплив корупції на податкове адміністрування та на митницю, зменшуючи здатність уряду здійснювати необхідні державні витрати [Там само];

– зменшуються прямі іноземні інвестиції. Чим менш передбачуваний рівень корупції (чим вище її дисперсія), тим більше її вплив на прямі іноземні інвестиції [17].

Таким чином, зростання корупції та її непередбачуваність еквівалентні зростанню податкової ставки на підприємства. Веї Шанг-Джин приходить до висновку, що підвищення індексу корупції з рівня Сінгапуру до рівня Мексики еквівалентно підвищенню граничної податкової ставки на підприємства на 20 відсоткових пунктів.

Багато чинників, що сприяють корупції, як правило, більш поширені в бідніших країнах та в країнах із перехідною економікою. Отже, у певний момент часу економічний розвиток знижує рівень корупції.

Окремих країнам (Сінгапур, ОАР, Гонконг, Португалія) вдалося значно знизити рівень корупції. Отже, уряди не повинні бути фаталістичними або пасивними щодо корупції. При цілеспрямованих та рішучих зусиллях корупцію можна скоротити, але не звести до нуля. Повне викорінення корупції було б занадто витратним як із точки зору ресурсів, так і з точки зору інших способів. Наприклад, для цього може знадобитися надмірно висока заробітна плата в державному секторі, серйозні правові або організаційні зміни, надмірне обмеження громадянських прав або дуже суворі ефективні заходи покарання. Оптимального теоретичного рівня було б досягнуто в тому випадку, коли б граничні соціальні витрати, пов'язані з подальшим скороченням корупції, дорівнювали граничній соціальній вигоді від такого скорочення. Таким чином, рівень корупції залишиться вище нуля в усіх країнах. Насправді, імовірно, жодна країна не вільна від корупції.

Складність у боротьбі з корупцією полягає в комплексному характері причин її виникнення і тривалості в часі для її подолання. Саме тому ефективна стратегія боротьби з корупцією має бути комплексною і охоплювати всю систему відносин, у якій вона виникає, а заходи не можуть бути однобічними і включати дії лише в одній сфері (наприклад, підвищення заробітної плати працівників державного сектору, збільшення штрафів або створення антикорупційного бюро).

Будь-яка реалістична стратегія повинна починатися з чіткого визнання того, що існує як попит на корупцію, так і її пропозиція. І, як і у випадку з попитом та пропозицією, важливу роль відіграє ціна. Різні стимули визначають еластичність цих функцій попиту та пропозиції. У базовому випадку хабародавець готовий заплатити посадовій особі хабар за певні дії (зниження вартості або збільшення вигоди). Своєю чергою, чиновник в обмін

на ці дії бажає компенсації ризику й додаткових зусиль. Однак чиновник є представником держави в усій сукупності її дій, виконуваних численними установами, що становлять публічний сектор. Значною мірою саме держава реалізацією державної політики та діями створює середовище та стимули, які впливають на тих, хто дає хабаря, а також тих, хто його приймає чи вимагає. Звичайно, не маються на увазі випадки, коли корупція є примусовою та відображає тиск державних чиновників чи приватних осіб [6].

В ідеальній бюрократії, описаній М. Вебером, державний чиновник (як агент держави) є вірним виконавцем мандата та інструкцій, які він отримує від держави (принципала). Державна посадова особа – це всього лише прямий та легітимний канал взаємин між державою та громадянином. Він не буде спотворювати відносини між державою та громадянином [16]. У цьому світі М. Вебера не виникне жодних проблем із чиновниками як представниками держави. На жаль, у реальному світі веберіанська бюрократія зустрічається рідко, частково тому, що дії та політика держави не завжди прозорі, а частково – через особливості самих бюрократій. Громадяни можуть ставити під сумнів законність деяких дій держави, приписуючи їм пошук ренти з боку державних чиновників, а не переслідування громадських інтересів. Держава могла де-факто розпастися на декілька центрів влади (міністерства, державні підприємства, незалежні установи, субнаціональні уряди тощо), кожен з яких переслідував би декілька специфічних інтересів. Іноді політика цих центрів влади не узгоджується між собою, а інструкції, які виходять від цих державних центрів, суперечать одна одній. Особливо це стосується податкових службовців у країнах з децентралізованою фіскальною системою. У цих ситуаціях чиновники можуть зазнати суперечливого тиску з боку національного уряду та місцевого самоврядування.

Іноді суперечливість і недосконалість інструкцій із реалізації державної політики дають підстави вважати, що розробники політики (представники вищої ланки управління) не мають чіткого розуміння шляхів її здійснення або, можливо, не бажають повної прозорості своїх дій. Повна прозорість політичних процесів може передбачати зменшення повноважень для конкретних осіб, відповідальних за розроблення політики, у тому сенсі, що їхня свобода розсуду в питаннях здійснення впливу на добробут конкретних груп населення скорочується. Таким чином, боротьба з корупцією не відрізняється і не залежить від реформи держави, оскільки деякі заходи щодо скорочення корупції є одночасно і заходами, що змінюють характер держави. Саме це і підтверджується практикою управлінської діяльності.

Зазвичай вважається, що рівень відносної заробітної плати в державному секторі є важливою змінною величиною ступеня корумпованості в країні. Сінгапур – країна з низьким рівнем корупції – має одні з найвищих показників заробітної плати державних службовців (зарплати міністрів найвищі у світі). Державна служба Сінгапуру невелика і має високий статус.

Низьку (порівняно з приватним сектором) заробітну плату в державному секторі можна пояснити нераціональним збільшенням чисельності працівників в системі органів державної служби. У таких ситуаціях нереально і нерозумно пропонувати просте збільшення реальної заробітної плати без попереднього зменшення чисельності державних службовців. У той же час потрібно враховувати наявну в окремих країнах практику скорочення безробіття за рахунок наймання працівників до державного сектору.

Заслуговує на увагу й питання різниці в оплаті праці. Багато урядів намагаються знизити розбіжності в зарплаті своїх працівників. У деяких країнах співвідношення між найвищими і найнижчими зарплатами зменшилося до трьох, що набагато менше, ніж у приватному секторі. Метою згаданого заходу є намагання запобігти втраті найбільш кваліфікованих і чесних працівників, які переходять на роботу до приватного сектору.

Прийнято вважати, що посилення покарань за корупційні діяння знизить рівень корупції в країні. Однак введення більш суворих покарань може призвести до виникнення проблем з асоціаціями працівників, профспілками, судовою системою тощо. Крім того, існує небезпека використання цього засобу для переслідування політичних опонентів. Інакше кажучи, покарання може бути застосовано вибірково або, що ще гірше, їх може бути використано у зв'язку зі сфабрикованими звинуваченнями. У демократичних суспільствах покарання накладаються тільки після часто тривалого і дорогого процесу, унаслідок чого керівники корумпованих посадових осіб неохоче ініціюють покарання та закривають очі на невеликі акти корупції.

Прийнято вважати також, що корупційні акти стимулюються недоліками нормативного регулювання. Деякі види квазіфіскальних норм часом замінюють собою податкові та видаткові дії. Необхідно відзначити, що в деяких країнах, які вважаються найменш корумпованими (наприклад, у Швеції, Данії, Канаді), податковий тягар є одним із найвищих. Проте деякі з країн із найвищими показниками корупції (наприклад, Нігерія, Пакистан, Бангладеш, Китай, Венесуела) мають одні з найнижчих показників податкового тягара. В останній групі країн квазіфіскальні норми (тобто норми, які замінюють собою оподаткування й витрати) замінюють податки та державні витрати. Таким чином, для зниження рівня корупції ці країни повинні скасувати ці квазіфіскальні норми і, в разі необхідності, замінити їх політикою в галузі оподаткування та витрат. Однак у цих країнах переважає квазіфіскальне регулювання, їм буде важко істотно підвищити рівень оподаткування. Отже, можна стверджувати, що боротьба з корупцією потребує перегляду підходів і засобів здійснення державної політики.

Податкові стимули, особливо коли вони припускають дискреційні рішення з боку державних посадових осіб, створюють умови, у яких розвивається корупція. У цій ситуації доцільним виглядає скасування податкових стимулів і заміна їх податковими системами з широкою базою і більш низькими ставками. На жаль, політика, здійснювана деякими урядами, вимагає використання цих стимулів. Тому політика боротьби з корупцією вимагає знову ж таки реформування державної політики.

Корупція часто супроводжує надання державою товарів та послуг за цінами, нижчими від ринкових. Це часто відбувається з кредитами, іноземною валютою, цінами на комунальні послуги, державним житлом, вищою освітою, послугами охорони здоров'я тощо. Низькі або нульові ціни створюють надлишковий попит і необхідність унормувати товар або послугу. А отже, підвищення цін до оптимального рівня, коли це можливо, усунуло б або зменшило корупцію.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, боротьба з корупцією не може йти у відриві від державного реформування. Важливо відзначити, що корупція буде знижуватися лише в тих країнах, де уряди готові скоротити свої функції.

У будь-якому випадку, ефективна стратегія, спрямована на скорочення масштабів корупції, потребує політичної волі до її здійснення й активної діяльності за такими напрямками:

1. Формування у керівництва держави та державного апарата нульової терпимості до корупційних проявів.

2. Зміни в політиці, що знижують попит на корупцію, через скорочення масштабів регулювання та таких заходів політики, як податкове стимулювання, а також шляхом збереження максимально прозорих та вільних від дискримінації заходів.

3. Зниження пропозиції корупції шляхом підвищення заробітної плати в державному секторі, збільшення стимулів до чесної поведінки, введення системи контролю та штрафів для державних службовців.

4. Вирішення питання фінансування політичних партій.

Спільноти можуть багато зробити для зниження інтенсивності корупції, але жодна з дій не матиме наслідком повного її викоринення. Необхідні заходи можуть вимагати серйозних змін у здійсненні всієї державної політики.

Merezhko S. I.,

*Postgraduate Student of Political Science and Philosophy Department, KRI NAPA, Kharkiv
ORCID 0000-0001-7916-3424*

THE ECONOMIC EFFECT OF CORRUPTION: A THEORETICAL ASPECT

Against the background of the widespread perception of corruption as a negative phenomenon, moreover, as a crime that is directly or indirectly enshrined in the legal field of modern states, it is necessary to recognize the existence of lack unity and some controversy in that question by economists and other researchers and even the existence of positive impact on economic development.

Some researchers believe that corruption can increase efficiency because it removes government-imposed rigidities that hinder investment and hinder other growth-friendly economic decisions. However, above theoretical arguments, which positively assess corruption, do not stand up to criticism. First, restrictions and rules are not exogenous and immovable features of society; society is not born with these harsh traits. They are created, and in fact can be intentionally created by officials to receive bribes. Second, those who can give the highest bribes are not the most cost-effective, but rather the most successful in finding rent. If bribes are considered investments, then those who pay it should consider these bribes as high-return investments.

The fight against corruption cannot be separated from state reform. It is important to note that corruption will be reduced only in countries where governments want to reduce their functions. In any case, an effective strategy aimed at reducing corruption requires political strength to implement it and be active in the following areas:

1. Formation in the leadership of the state and the state authorities of zero tolerance for corruption.

2. Policy changes that reduce the demand for corruption, through the reduction of regulations and policies such as tax incentives, as well as by maintaining the most transparent and non-discriminatory measures.

3. Reducing the supply of corruption by increasing wages in the public sector, increasing incentives for honest behavior, introducing a system of control and mulcts for public servants.

4. Resolve the issue of financing political parties. Communities can do much to reduce the intensity of corruption, but none of this will lead to its complete eradication. The necessary measures may require major changes in the implementation of all public policy.

Keywords: public administration, corruption, strategy, state policy, efficiency.

References

1. Baumol William J. (1990). Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive. *Journal of Political Economy*. Vol. 98 (October). P. 893–921.
2. Beck Paul J. and Michael W. Maher (1986). A Comparison of Bribery and Bidding in Thin Markets. *Economics Letters*. Vol. 20. № 1. P. 1–5.
3. Becker Gary S. and George J. Stigler (1974). Law Enforcement, Malfeasance and Compensation for Employees. *Journal of Legal Studies* (January). P. 1–18.
4. Graziano Luigi (1980). *Clientelismo e Sistema Politico. Il Caso dell'Italia*. Milan : F. Angeli. 199 p.
5. Huntington Samuel P. (1968). *Political Order in Changing Societies*. New Haven, Connecticut : Yale University Press. URL: https://projects.iq.harvard.edu/files/gov2126/files/huntington_political_order_changing_soc.pdf.
6. Klitgaard Robert E. (1988). *Controlling Corruption*. Berkeley, California : University of California Press. 230 p.
7. Leff Nathaniel (1964). Economic Development Through Bureaucratic Corruption. *American Behavioral Scientist*. P. 8–14.
8. Lui Francis T. (1985). An Equilibrium Queuing Model of Bribery. *Journal of Political Economy*. Vol. 93 (August). P. 760–81.
9. Lui Francis T. (1996). Three Aspects of Corruption. *Contemporary Economic Policy*. Vol. 14 (July). P. 26–29.
10. Mauro Paolo (1995). Corruption and Growth. *Quarterly Journal of Economics*. Vol. 110 (August). P. 681–712.
11. Myrdal Gunnar (1968). *Asian Drama: An Inquiry into the Poverty of Nations*. New York : Twentieth Century Fund. 2284 p.
12. Shleifer Andrei and Robert W. Vishny (1993). Corruption. *Quarterly Journal of Economics*. Vol. 108 (August). P. 599–617.
13. Tanzi Vito and Hamid Davoodi (1997). Corruption, Public Investment, and Growth. IMF Working Paper 97/139. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/Corruption-Public-Investment-and-Growth-2353>.
14. Transparency International Ukraine. URL: <http://ti-ukraine.org/news/oficial/5741.html>.
15. Tullock Gordon (1996). Corruption Theory and Practice. *Contemporary Economic Policy*. Vol. 14 (July). P. 6–13.
16. Weber Max (1947). *Essays in sociology*. New York : University Press. 514 p.
17. Wei Shang-Jin (1997). How Taxing Is Corruption on International Investors? NBER Working Paper № 6030. Cambridge, Massachusetts : National Bureau of Economic Research. DOI 10.3386/w6030.

Надійшла до редколегії 22.04.2021 р.